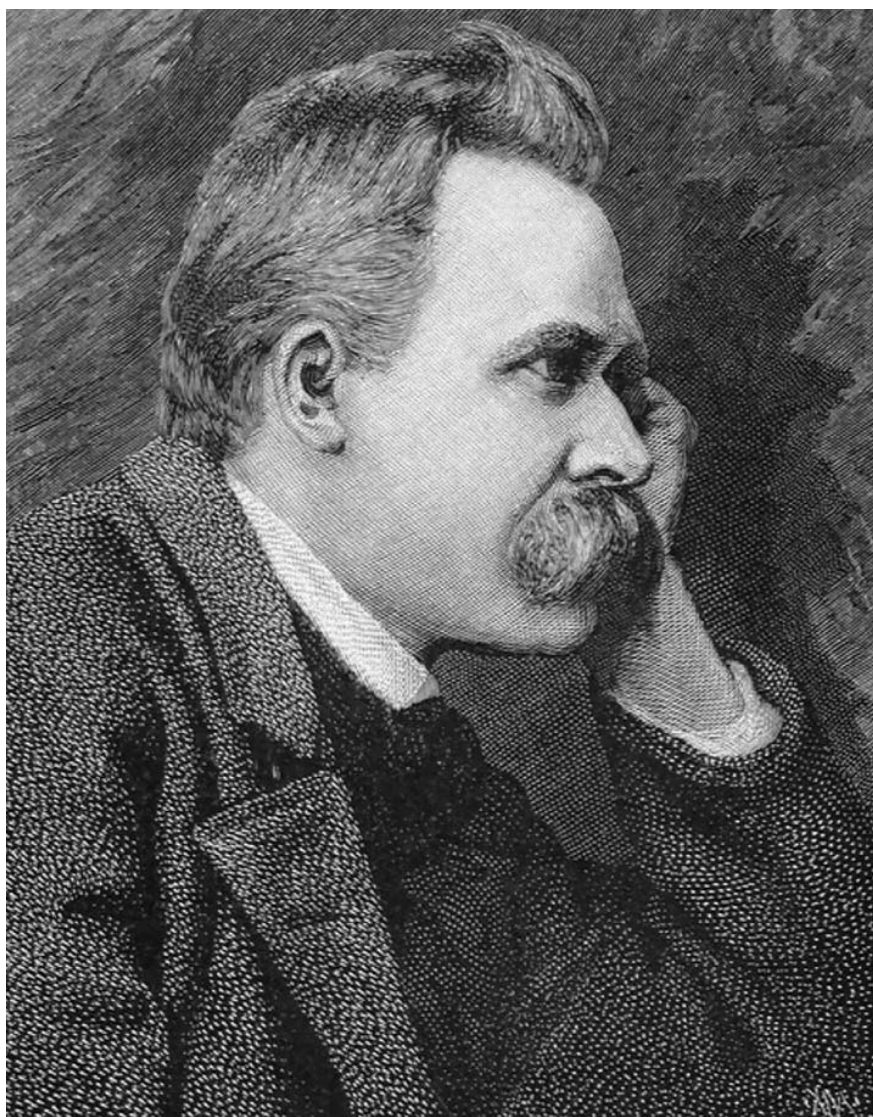

Lletres

Pla i Nietzsche: l'homenot i el superhome

Antoni Llach

Els textos literaris de Josep Pla (1897-1981) permeten fer-ne una lectura filosòfica que ofereix una interessant interpretació de la seva obra. Josep Pla no és pas un filòsof, això és evident. Tanmateix, fins als darrers dies de la seva vida, quan viatjava, duia a la seva maleta algun llibre de filosofia. Sovint era una obra de Nietzsche, un filòsof a qui admira, a qui retorna una i una altra vegada. Diu Pla: «Nietzsche, a la llarga, esdevé un vici. Escriu curt, és ràpid. Els seus cops de sonda fan oscil·lar, vivament, la curiositat de l'esperit.»(1)

Friedrich Nietzsche
(1844-1900).

«Siguin conservadors! No destrueixin mai res!», ens diu Pla, la qual cosa ens introdueix en el tema de la «mort de Déu» i el nihilisme

Pla també sent una gran admiració per Spinoza i Montaigne, de qui acostuma a citar aquella descripció de la vida com quelcom ondulant, «ondoyante». (2) A més Plató, i, sobretot, un dels seus llibres més complexos, el *Timeu*, és considerat d'una manera molt positiva per l'escriptor. Li agrada d'aquesta obra la idea que en la natura «no existeixen formes d'origen fortuït [...]». (3) És a dir, li plau la tesi que en aquesta hi ha implícita una racionalitat, malgrat el seu caos aparent, una interpretació que també troba en la filosofia panteïsta de Spinoza, tot i que d'una manera molt més sofisticada. Molta part de l'obra de Pla gira al voltant d'aquesta concepció racional del paisatge.

En la lectura de l'obra de Pla es constata, també, la seva gran admiració per Maquiavel, (4) pels moralistes francesos com Joubert, (5) així com per Rousseau i Montesquieu, de qui diu: «m'ha ensenyat a respectar la veritat, és a dir, la realitat humana». (6) Amb tot, ens centrarem tan sols en la relació de Pla amb la filosofia contemporània. En aquest sentit, és interessant la interpretació que fa de l'obra de Nietzsche.

És evident que aquest filòsof trenca el racionalisme còsmic de Plató i de Spinoza, amb la qual cosa es distancia de la visió planiana del paisatge. Per a Nietzsche, la comprensió de la natura a través de les velles categories platòniques de finalitat, harmonia, bellesa, no és més que una pura ficció lògica, una il·lusió del pensament humà. (7) Però, Pla no interpreta l'obra d'aquest autor des d'aquest punt de vista. Tot i que «a través de la lectura de Nietzsche», diu, «tinc la il·lusió de comprendre la vida del món antic». (8) En canvi, l'escriptor empordanès agafa Nietzsche com a moralista. Així, afirma: «hi ha una cosa, en Nietzsche, que trobo cada dia més singular, la seva secreta passió per

França i per tot el que és francès». (9) Quan Pla parla de França, ho fa pensant, bàsicament, en els moralistes... De tota manera, Pla no té cap preferència per un dels grans llibres del filòsof alemany sobre moral, la *Genealogia*, i sí, tal volta, per *El naixement de la tragèdia*, que potser és el llibre de Nietzsche que més coneix. Aquesta darrera obra no només permet una lectura moral, també té un rerefons estètic. Pla la defineix d'aquesta manera: «Nietzsche es va proposar de fer en ella una i n t e r p r e t a c i ó

anticlàssica, antimodèlica, del classicisme per col·locar en el centre del món la biologia i restaurar al capdamunt de cada home els valors biològics». (10) Altrament, aquest llibre es vincula a la polèmica Nietzsche-Wagner. Com podem llegir en un moment determinat de la seva obra, Pla coincideix amb la crítica del filòsof alemany al compositor.

Tot plegat, els motius que originen la polèmica poden resumir-se d'aquesta manera: l'any 1869, Nietzsche visita Wagner, a Tribstchen, i el músic el convida a escriure un llibre que esdevingui el recolzament teòric de la seva música. Aquest llibre és *El naixement de la tragèdia*, publicat l'any 1872. Ara bé, quatre anys més tard, el filòsof assisteix, a Bayreuth, a la inauguració dels festi-

Josep Pla (1897-1981).

vals wagnerians, en què es representa *L'anell dels Nibelungs*, i el músic el decep. El problema filosòfic que fonamenta la polèmica té el seu origen en Schopenhauer. Es tracta del paper que ha de tenir l'art —en un moment que la filosofia ha arribat, amb Hegel, a la fi de la metafísica— com a «consol metafísic». (11)

A Catalunya, Nietzsche és introduït per la intel·lectualitat modernista, per Maragall, (12) que, per aquest motiu, fou atacat pels noucentistes, especialment per Eugeni d'Ors. Pla explica: «Una part de la població cultivada del país —en la qual s'ha d'incloure don Eugeni d'Ors— han criticat Maragall perquè havia llegit Nietzsche, que consideren un anticristià, i n'havia fet tantes al·lusions». (13) Però Pla no coneix el filòsof a través de referències

indirectes, tot el contrari: llegeix les seves obres i les interioritza. En aquest sentit, sobre *El naixement de la tragèdia*, diu: «He arribat a veure en Nietzsche un espectacle normal, i crec tenir una idea clara de la finalitat d'aquest espectacle. Aquest espectacle és una lluita cos a cos entre dos valors: entre la vida còsmica i la vida humana».(14) I sobre *La Gaia ciència*: «En aquest llibre hi ha potser algunes coses que fan al cas [...] El llibre és un exabrupte contra l'ordre del seu temps –contra l'ordre burgès– desorbitat».(15) És aquesta assimilació personal de l'obra de Nietzsche la que el porta a fer la següent afirmació: «No farà estrany a ningú que diguem que el nietzschianisme és anterior a Nietzsche».(16)

Es tracta d'un comentari interessant. A Pla li agradava dir: «Quan parlem de Nietzsche, hom no sap si ens traslladem massa enrere en la història o massa endavant!». En aquest sentit, sembla que la intenció filosòfica de Nietzsche de «reinstaurar en l'home els valors biològics» i «col·locar en el

centre del món la biologia»(17) és considerada per Pla una utopia impossible. Això és important, car allunya l'escriptor de determinades concepcions polítiques que han fet de la metàfora del superhome (encarnació d'aquests valors biològics) una mena de dogma ideològic.(18)

Zaratustra predica un home nou, és veritat. També és un fet que les primeres interpretacions d'aquesta figura antropològica són molt literàries. Inicialment, el superhome és presentat com un tipus heroic, que fa de la seva existència un projecte estètic: en el nostre país, tenim un exemple d'aquesta interpretació en Maragall. Ara bé, més endavant, en el període d'entreguerres, aquesta manera de considerarlo es contamina de connotacions polítiques a través dels intèrprets nazis i la barreja amb la teoria evolucionista de Darwin. Tot plegat acaba presentant el superhome com el representant d'una espècie més evolucionada en què s'expressa la quinta essència de l'esperit alemany i de la tirania de Hitler. Ara

bé, no trobem en l'obra de Pla cap interpretació en aquesta direcció! Tot el contrari, Pla és molt escèptic davant del fenomen del nazisme: «Les nostres idees sobre els alemanys eren, per altra banda, molt vagues», ens explica fent referència a Crexells i ell. «Eren naturalment influïdes per la repugnància que ens causava la primera guerra i sobretot el pànic que ens produïen els primers esclats de nacionalsocialisme de Hitler, naixent».(19)

Altres interpretacions del superhome

Tanmateix, Pla no coneix altres interpretacions més complexes del superhome que, a la primera meitat del segle XX, es fan des de la mateixa filosofia, i que tenen com a principals promotors Löwith, Jaspers i Heidegger. Aquests tres pensadors fan una tasca de depuració de l'obra de Nietzsche de tota connotació política, i situen l'autor en un moment clau en la història de la filosofia occidental: la fi de la metafísica. L'intèrpret que més ha contribuït a aquesta visió de l'autor d'*Així parlà Zaratustra* ha estat Heidegger, sens dubte, el qual diu que Nietzsche, un gran antimetafísic, és, en el fons, un dels més grans metafísics de tots els temps! Pla, que coneix alguna cosa de l'obra de Heidegger i sintetitza el seu pensament citant-ne la frase «El món, tal com s'està construint, podrà passar sense metafísica».(20) no coneix, en canvi, la seva polèmica interpretació del superhome.

Respecte a la interpretació més comuna del superhome, Pla diu: «Jo havia llegit alguns papers que preconitzaven el superhome –els escrits de Nietzsche, Wells, Bernard Shaw, etc.– i no em convenceren gens. Jo sempre he cregut, seguint Paul Valéry, que el futur és el passat i que l'home del futur serà el del passat vestit d'una manera

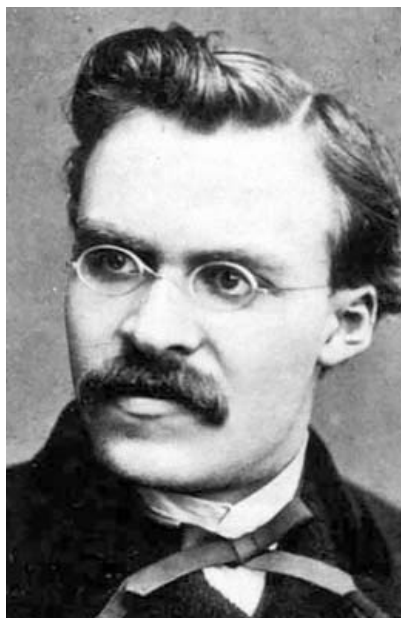
La intenció filosòfica de Nietzsche de «col·locar en el centre del món la biologia» és considerat per Pla una utopia impossible

diferent».(21) Es tracta d'una visió essencialista de l'ésser humà lligada, alhora, a la seva concepció conservadora de les coses. Tal volta, aquesta crítica a la idea nietzschiana de superhome és completada per una visió molt escèptica de la humanitat, de l'home en general. Pla es pregunta: «Què serà l'anomenat superhome? Serà un estrateg de l'època que anem passant? Serà un altre cervell més agitat en la política i els afers? I ara! La limitació humana és indefectible i evident [...]».(22) És a dir, Pla contraposa a l'*Uebermensch* una visió de l'home propera a la de Montaigne, Maquiavel i altres filòsofs, els quals han remarcat, fonamentalment, la seva misèria, la seva essencial limitació. Indubtablement, aquest acusat escepticisme sobre la condició humana es vincula amb el seu conservadorisme, que no és tan sols ideològic-polític, sinó també paisatgístic, còsmic.

Nietzsche, un camelo total

Per això, tot sovint Nietzsche entra en contradicció amb la visió conservadora global de Pla. Això fa que, de tant en tant, Pla surti amb algun estirabot a propòsit del filòsof. En una conversa recollida per Josep Valls trobem el comentari següent: «algú hauria de dir en públic, o escriure, que Nietzsche és una merda delirant i un camelo total... S'hauria de dir, tot això...».(23) Aquest tipus de canvi d'opinió és freqüent en aquest escriptor de personalitat i pensament tan complexos. Probablement, aquest comentari realitzat als darrers anys de la seva vida es fonamenta en el fet que Nietzsche és un autor poc convencional, tant en l'aspecte de la vida com en el de la seva obra. Malgrat tot, que Pla l'interpreta seriosament, en tenim més d'una prova.

Ara bé, és veritat que el seu acusat conservadorisme és el que més l'arriba a distanciar del filòsof alemany. Aquest

conservadorisme té distintes dimensions, entre les quals destaca la política, relacionada amb el Pla franquista, si és que fou franquista, el que es diu franquista (!), alguna vegada. De tota manera, aquest tipus de conservadorisme es fonamenta en una visió immobilitista del cosmos: la conservació del paisatge, de la cuina, del sentit més arcaic de les coses. «Siguin conservadors! No destrueixin mai res!», ens diu, Pla, més d'una vegada,(24) la qual cosa ens introdueix en el tema de la «mort de Déu» i el nihilisme.

El nihilisme de Nietzsche no té pas una connotació literària, com passa en Dostoievski. La seva fonamentació és filosòfica, i s'identifica amb la mateixa història del pensament occidental que s'inicia a Grècia. En aquest sentit, la «mort de Déu» suposa la substitució d'uns vells valors de procedència platònica-cristiana per uns altres, que són els enunciats per Zaratustra. Així, el filòsof alemany es presenta com un destructor de l'axiologia tradicional, tot i que

aquesta tasca no és exclusivament seva, car aquest tractat de valors platònics-cristians ja són substituïts i la «mort de Déu», anunciada a *La Gaia ciència*, és tan sols la constatació d'aquest fenomen.

En canvi, un dels aspectes que més l'apropen a Nietzsche és el tema de l'irracionalisme, no tant l'irracionalisme còsmic, que Pla fa incompatible amb la seva visió humanitzada del paisatge, sinó l'irracionalisme antropològic. En aquest sentit, Pla fa una interpretació antiaristotèlica de l'home (aquest no és pas un «animal racional»: «Miri, tingui present tothora, que això que en diuen intel·lectualisme o vida intel·lectual, és una merda de no-res.»);(25) també antiil·lustrada (l'home no és pas un ens de raó, com pensa Kant). Tot el contrari, és un ésser amb grans mancances intel·lectuals, que en comptes d'actuar d'una manera coherent i lògica, sempre es deixa dur per incongruències i estupideses. Es tracta d'una concepció que es relaciona, directament, amb el seu escepticisme, amb la seva sornegueria, amb el seu esperit crític global i la seva visió pessimista de la història i de les revolucions. Aquestes últimes són la màxima expressió d'aquest irracionalisme humà. Per això, conclou: «La Revolució Francesa va ser una merda de revolució»(26) (només se salva l'anglesa perquè «es va fer sense vessar ni una gota de sang»).(27)

La crítica a la religió

En Nietzsche, el nihilisme i aquesta qüestió de l'irracionalisme es vincula amb una crítica a la religió. Tot i que la «mort de Déu», com hem dit, no és ben bé una proclama als quatre vents d'ateisme, els textos de la *Genealogia de la moral*, l'*Anticrist*, i el mateix *Així parlà Zaratustra*, abunden en passatges en els quals es fa una crítica de la religió

S. MARTÍ

jueva-cristiana. En canvi, Pla manté una actitud conciliadora amb aquesta. Més encara: relaciona l'irracionalisme antropològic i la creença religiosa (aquest vincle és l'única positiu que té l'irracionalisme humà!): «Penso que creure en Déu... i creure en la immortalitat de l'ànima és voler que l'ànima sigui immortal... miri si és senzill, això! Encara que s'hagi de fer dormir la raó, i moltes vegades millor si s'ha de fer dor-

mir, perquè la raó és una merda.»(28)

Evidentment, els lligams de l'obra de Pla amb la filosofia contemporània no comencen i acaben en Nietzsche. Ara bé, penso que aquesta relació pot enfocar-se a partir de: a) el grup de filòsofs del país amb els quals manté un contacte més o menys personal: Pujols, Ortega, Crexells, Capdevila, D'Ors...; b) el grup de filòsofs estrangers, alguns de gran renom, altres no

tant, que poden classificar-se en: 1) el grup d'aquells que Pla coneix només a través de la seva obra: Heidegger, Bergson, Sartre, Croce... i 2) el grup dels coneguts directament, per exemple, Sciaccia. D'aquest filòsof en destaca la impressió que li produí l'assistència a una de les seves conferències. A més, parla de la sacsejada que li causà l'obra *La filosofia avui*, i, també, el seu *Sant Agustí*: «Aquest llibre fa un gran efecte, i, si pogués, els el recomanaria», comenta.(29)

Així doncs, Pla és un home de l'Empordà que té un interès molt viu per alguns dels filòsofs més importants de l'època contemporània. Tal volta aquesta relació amb el pensament contemporani pot enfocar-se, també, des d'un altre costat. A través d'alguns dels grans temes de la filosofia del segle XX: la mort, el tedi, el sexe, l'angoixa, la bellesa, la tècnica, el progrés, etc.

Antoni Llach és doctor en filosofia.

Per saber-ne més

CASAJUANA, Carles. *Pla i Nietzsche. Afinitats i coincidències*. Ed. 62. Barcelona, 1966.

Notes

1 Vegeu OC, vol.1, p. 525. Edicions Destino, primera edició setembre de 1974, tercera edició, abril 2001.

2 *Ibidem*, vol. 35, p. 382.

3 *Ibidem*, vol. 24, p. 395-396.

4 *Ibidem*, vol. 37, p. 349, 361-363, 400; i vol. 6, p. 517-518.

5 *Ibidem*, vol. 32, p. 612.

6 *Ibidem*, vol.12, p. 47.

7 Aquesta crítica a les velles categories platòniques es relaciona, directament, amb la qüestió del nihilisme que Pla, com a partidari de conservar els vells valors de la vida rural i arcaica, repudia amb claredat, si més no pasada la joventut. «Després m'hi he acostat amb més confiança i he llegit Nietzsche amb mitja veu, no fent cap cas de les demolicions ni dels teatralismes ni del vendaval líric que travessa la seva obra de cap a cap». (OC, vol. 1, p. 525).

8 Vegeu OC, vol. 1, p. 513.

9 *Ibidem*, vol.1, p. 525.

10 *Ibidem*, vol.43, p. 223-224.

11 Vegeu A. Schopenhauer: *El món com a voluntat i representació*. En la seva concepció pessimista de la mort és possible veure com l'element pessimista de la seva obra és superat a través d'una visió estètica de l'existència, de manera que l'art sembla convertir-se en un substitut del «consol metafísic» tradicional recolzat en un metasensible. Nietzsche, anti-metafísic, adverteix que aquesta mateixa idea de «consol metafísic» es troba darrere de la música de R. Wagner. La música del famós compositor es converteix en una mena de narcòtic per anestesiar la sensació de desolació de l'home en el món buidat de la seva referència a un suprasensible metafísic-religiós que li dona sentit.

12 També per a Prudenci Bertrana, Pous i Pagès, i altres.

13 Vegeu OC, vol. 35, p. 418-422.

14 *Ibidem*, vol. 43, p. 223-224.

15 *Ibidem*, vol. 11, p. 294.

16 *Ibidem*, vol. 43, p.223-224.

17 *Ibidem*, vol. 43, p. 223-224.

18 Ens referim al nacionalsocialisme alemany. En aquesta interpretació polititzada de Nietzsche hi tingué bastant a veure la seva germana Elisabeth, que havia aconseguit recollir quasi la totalitat dels textos del seu germà, quan aquest morí, l'any 1900. Va ser l'encarregada de la seva primera edició, molt dolenta, ja que els vincles d'Elisabeth Förster Nietzsche amb el nazisme n'afectaren la publicació.

19 Vegeu OC, vol. 11, p. 450-455.

20 *Ibidem*, vol. 33, p.453-454.

21 *Ibidem*, vol. 32, p. 491.

22 *Ibidem*, nota anterior.

23 Valls, J. *Pla de conversa*, p. 49. Brau Edicions.

24 *Ibidem*, nota anterior.

25 *Ibidem*, p. 53.

26 *Ibidem*, p. 12.

27 *Ibidem*, nota anterior.

28 *Ibidem*, p. 125.

29 OC, vol. 44, p. 560-561.